

ПЛЁН ЗЫРАЛЬНІЦКАЙ І ПУБЛІКАТАРСКАЙ ДЗЕЙНАСЦІ Р. ШЫРМЫ Ё БЕЛАРУСКІМ КАМПАЗІТАРСКІМ ВОПЫЦЕ ХХ ст.

Постаць Рыгора Раманавіча Шырмы, выдатнага грамадскага дзеяча, асветніка, публіцыста, фалькларыста-збіральніка, харавога дырыжора, – знакавая у гісторыі беларускай музычнай культуры. Плёнам руплівай працы Шырмы па збіранні скарбаў душы народа, якую ён заўсёды бачыў у песне, агорнуты вялізны пласт беларускай кампазітарскай творчасці ХХ ст. [1].

Менавіта праз народную песню Шырма імкнуўся прывіць любоў да беларускай музыкі, беларусаў і да беларускасці ўвогуле. Ён лічыў, што народная песня – падмурак для развіцця музыкі, бо «адзначаецца задушэўнай меладычнасцю і высокай паэзіяй» [5, 12]. Шырма заўсёды падкрэсліваў і ганарыўся тым, што да беларускай народнай песні звярталіся выдатныя еўрапейскія кампазітары – славутыя майстры музыкі М. Глінка, С. Манюшка, М. Карловіч, А. Грачанінаў.

Як сапраўдны мастак і маэстра, Шырма заўсёды жадаў, каб беларуская песня гучала з вялікай сцэны. Менавіта таму ён імкнуўся прыцягнуць розных кампазітараў да апрацоўкі запісаных ім песень, публікаваць іх ў зборніках, скіраваных як да аматараў, так і прафесіяналаў. Сярод кампазітараў, якіх Шырма яшчэ ў давераснёўскі перыяд сваёй дзейнасці натхніў на работу з беларускімі мелодыямі, – К. Галкоўскі, А. Грачанінаў, А. Кошыц, М. Гайваронскі.

З К. Галкоўскім Шырма пазнаёміўся ў 1928 г. у Вільні, калі той выкладаў музыку ў Віленскай беларускай гімназіі і кіраваў пастаноўкай гімназічных музычных спектакляў. Разам з Галкоўскім Шырма арганізаваў у гімназіі канцэрт славянскай песні, які пакінуў на слухачоў незвычайна моцнае ураджанне. Менавіта пасля гэтага канцэрта, па словах Шырмы, аб беларускай песні «загаварыла не толькі беларуская проза» [5, 87]. На гэтым супрацоўніцтва паміж імі

не скончылася: Шырма далучыў кампазітара да далейшай работы з беларускімі мелодыямі. Вядома, што, пачынаючы з 1928 г., Галкоўскі зрабіў 54 гарманізацыі для невялікага мяшанага хору, 17 для вялікага, тры для мужчынскага, тры для жаночага («Ды хто, ды хто па цёмным лесе гукае» – вясельная песня сіраце, «Чорны вочкі, пара спаці» для сола і хору, «Ходзіць пава па вуліцы» для мяшанага хору, «Ой белая бярозанька» для мужчынскага хору, «А ў гаспадара» і інш.), 22 песні-сола з фартэпіяна пераважна для высокага голасу (сярод якіх «Ой, за ліхімі, за маразамі», «Ой, на гары, па даліне галубы лятаюць») і дзве народныя сюіты «Дуда» і «Каханне».

У 1932 г. Рыгор Раманавіч пачаў творчае супрацоўніцтва з А. Грачанінавым, які на той час жыў у Парыжы. Знаходжанне Шырмы ў далёкай ад сталіцы Францыі Вільні не перашкодзіла сяброўству мастакоў. У сваёй кнізе «Маё музычнае жыццё» (Парыж, 1934) Грачанінаў адзначыў, што яшчэ працуючы ў створанай у 1901 г. М. Янчуком музычнай камісіі Этнаграфічнага аддзела пры Таварыстве аматараў прыродазнаўства, антрапалогіі і этнаграфіі пры Маскоўскім універсітэце, ён меў магчымасць пазнаць песні ўсіх народаў Расеі, з якіх асабліва палюбіў беларускія.

На гэтым фоне зацікаўленасць кампазітарам прапановамі Шырмы і дасланымі ім мелодыямі здаецца невыпадковай. У лісце да Рыгора Раманавіча Грачанінаў піша: «Беларуская народная творчасць мяне захапляла і захапляе... Многія песні вашага запісу мне надта падабаюцца, і я ахвотна буду над імі працаваць».

Для мяшанага хору Грачанінаў апрацаваў песні «Перапёлка», Раёк», «Перад Пятром», «Чаму селязень», «Не кур, не вей, мяцеліца», «Ішла каляда», «Ой, куры, куры», «Ці ў полі не каліна была», «Памру, памру, маці», «Конь бяжыць, зямля дрыжыць». Хоры «Кукавала зязюлька», «Зялёны гай» і «Ой, гыля, гыля, гусі» кампазітар прысвяціў Шырму. Акрамя гэтага, кампазітарам напісаныя песні для голасу з акампанентам фартэпіяна: «Зазвінела пчолка», «Доля», «Вяснянка», «Купалінка», «Калыханка», «Зязюля». На тэму калядкі з Пружанскага павета Грачанінаў напісаў п'есу для скрыпкі «Souvenir de la Russie Blanche» («Дар Белай Русі»).

У кастрычніку 1934 г. кампазітар напісаў новыя беларускія творы: «Беларуская рапсодыя» для сімфанічнага аркестра, дзесяць папулярных народных песень для сола-спеву і фартэпіяна: «Ва Іардані», «Ой, рана, рана куры запелі», «Шчодры вечар», «Ой ты, горушка

мая», «Ой, не вылятай, сіва зязюлька», «На дварэ дожджык», «Там, каля млына», «Ой, пайду я лугам, лугам», «Ды шчука рыба ў моры». Тры беларускія народныя песні для мяшанага хору былі апрацаваныя у 1937 г.: «Кукавала зязюлька», «Зялёны гай», «Ой, гыля, гыля, гусі, вадою».

Украінскіх кампазітараў А. Кошыца і М. Гайваронскага, якія жылі ў Нью-Йорку, да апрацоўкі беларускіх народных песень Шырма далучыў у 1938 г. Пяру прафесара, харавога дырыжора, кампазітара А. Кошыца належаць гарманізацыі калядак «Там за садамі», «Прасвятая Марыя», валачобнай «Лугам зеляненькім». Трынаццаць апрацовак для мяшанага хору і пяць для жаночага зрабіў М. Гайваронскі: «Ой, выйшла маці», «Ой загуду», «Лявоніха», «Ой, гукнула сыраежка», «Ой, у полі дзве птушачкі», «Як пайшоў Мікола», «Ой, ляцелі ды два галубочкі», «О-ю-ля-лю», «Гэй, паехаў сын Даніла» і інш.

У 1939 г. у змешчаным у часопісе «Беларускі летапіс» артыкуле «Да гісторыі працы над беларускай песняй» Шырма напісаў аб работах Кошыца і Гайваронскага: «Слухаючы іх, нават не знаючы тэксту, мы ведаем, што гэта звiняць валачобнікі або пяюць каляднікі, мы радуемся на дажынках, калі жняя дзякуе богу за багатыя плёны, сумуем з сiратой над магілай маткі. Ад кожнай песні iхняе вее подыхам свежага паветра нашых лясоў і нiваў, чуецца пах сенажацў, абмытых рачнымi хвалямі» [5, 109-110].

Нотныя выданні давераснёўскага перыяду былі вынікам плённага супрацоўніцтва Шырмы з усімі названымі вышэй кампазітарамі. Першым быў выдадзены зборнік «Беларускія народныя песні» (Вільня, 1929), у які ўвайшлі 34 апрацоўкі для хору беларускіх песень, запісаных пераважна Шырмам і апрацаваных па яго ініцыятыве К. Галкоўскім, М. Анцавым і Ф. Уладзімірскім. Потым, у 1932, 1933, 1936-38 гг., у розных нумарах «Летапісу ТБШ» (апошні са снежня 1936 г. пачаў выходзіць пад назвай «Беларускі летапіс») Шырма зрабіў публікацыі апрацовак К. Галкоўскага, А. Грачанінава, А. Кошыца, Ф. Уладзімірскага, А. Нікольскага, М. Гайваронскага [2]. Але лінія апрацовак беларускіх народных песень на гэтым не скончылася. У творчасці беларускіх кампазітараў яна мела працяг і ва ўсёй другой палове XX ст., а таксама ў наш час.

Вельмі важным крокам да творчай садружнасці стала ўзаемная цікавасць, якая даволі хутка перарасла ў сяброўства, паміж Р. Р. Шырмам і А. В. Багатыровым. Шырма вельмі захапляўся яго творамі,

заўсёды быў рады поспехам кампазітара, талент якога вельмі высока шанаваў. У адным з лістоў сябру Шырма напісаў: «У нашым садзе завітнелі прыгожыя агавы. Не гневайцеся, калі назаву імёны іх: гэта Багатыроў і Танк» [4, 31].

У гродзенскі перыяд творчай дзейнасці Р. Шырмы (1944–1951 гг.) запрашэнне да творчасці з выкарыстаннем песеннага матэрыялу было лейтматывам усіх лістоў Шырмы да Багатырова. Супрацоўніцтва кампазітара з капэлай Шырмы дало вялікі плён: большасць харавых багатыроўскіх твораў напісана для капэлы Шырмы. На думку вучня Багатырова В. А. Войціка, манера і стыль капэлы Шырмы нават паўплывалі на манеру харавога пісьма кампазітара.

Багатыроў зрабіў для хору Шырмы апрацоўкі беларускіх народных песень «Сівенькі галубчык», «Салавейка, пташачка маленька», «Дбай, матуля, дбай», «Спіўся казак, спіўся», «А ў агародзе верба росла», «Люблю наш край», «Ты дубочак зеляненькі», «Што то за хлопец», «Камары гудуць», «Ой, з-пад лесу», «Вішанька», «Сядзіць голуб на дубочку», «Паздароў, божа, майго мілага» і інш.

Вяршыняй у сэнсе выкарыстоўвання народнай песні ў кантатна-аратарыяльным жанры стала напісаная ў 1967 г. кантата А. Багатырова «Беларускія песні» для салістаў (тэнар, бас), мяшанага хору і сімфанічнага аркестра ў сямі частках [1]. Шлях да кантаты быў пракладзены шляхам творчага станаўлення кампазітара, з'явіўся вынікам шматгадовага захаплення, не без уплыву Шырмы, апрацоўкамі народнай песні. Паводле выказвання Г. Куляшовай, «Беларускія песні» адчынілі «небывалы па шырыні ахопу зварот кампазітараў да фальклору», былі «першай беларускай фальклорнай кантатай», напісанай у «традыцыйх нацыянальнага эпасу», і адкрылі з'яву, якая ў 1970 – 1980-я гг. атрымала назву беларускай «неафальклорнай хвалі» [3, 91].

Вобразнай, меладыйнай, тэкставай крыніцай амаль усёй кантаты сталі шэсць песень, запісаных Шырмам і змешчаных ім у першых трох тамах «Беларускіх народных песень»: «Зашумела сасонушка», «Ой, не вылятай», «А ў полі азярэчка», «Ой, выходзіць цемна хмара», «Там дзе круты явар ўецца», «Зялён гай».

Фальклорныя традыцыі, якія былі ўзрошчаны супрацоўніцтвам Шырмы і Багатырова, знайшлі свой працяг у вакальна-сімфанічнай творчасці маладых кампазітараў 1970-х гг., у тым ліку ў творчасці В. Войціка. Першыя спробы Войціка па апрацоўцы народных песень,

запазычаных са зборнікаў Шырмы, адбыліся пад кіраўніцтвам Багатырова, у класе якога вучыўся кампазітар. Студэнтам асісентуры-стажыроўкі Маскоўскай кансерваторыі Войцік ізноў звярнуўся да беларускіх народных песень, запісаных Шырмам. Рэкруцкія, салдацкія і казацкія песні, змешчаныя ў другім томе фундаментальнай працы Шырмы, натхнілі кампазітара на стварэнне кантаты «Казацкія песні» для салістаў, мяшанага хору і ўдарных (прысвечана Шырме).

Кантата складаецца з пяці частак, якія ўзнаўляюць сцэны з жыцця народнай вольніцы, пралога і эпілога: «Пралог» («Зялёная ды дубраванька»), «Дождж ідзе, дождж», «І туды гара, і сюды гара», «Барабаны б'юць», «Прытулюся да дубочка», «Ой, пяць, братцы, пяць», «Эпілог» («Маладая ды ўдованька»).

Шырма, безумоўна, належыў да тых творцаў, якія сваім уласным прыкладам адданаці Беларусі і любові да яе песеннай «душы» натхнялі на тое ж сваё акружэнне. Таму тэма вывучэння ролі Р. Шырмы ў творчым вопыце кампазітараў Беларусі ХХ ст. не проста важная, але і надзвычай актуальная для раскрыцця ўнутраных механізмаў разгортвання беларускага кампазітарскага працэсу, разумення яго пабуджальных фактараў і глыбінных сіл.

Кожнай праявай сваёй творчай дзейнасці Шырма рабіў намаганні для таго, каб беларуская музыка «выйшла ў шырокі культурны свет». Як і Ф. Багушэвіч, прадмоваі якога да «Дудкі беларускай» закладалася ідэя шанавання беларускай мовы, Шырма сваім клопатам пра збіранне песні, публікацыю яе і ў тым натуральным і жывым выглядзе, у якім яна існуе ў вусных беларускіх спевакоў, і ў выглядзе шматлікіх апрацовак для хору рэалізоўваў ідэю захавання мовы музычнай, яе жанравага багацця як найвялікшай каштоўнасці беларускай спадчыны.

Літаратура

1. *Антоневич В.* Белорусская музыка XX века: композиторское творчество и фольклор / уч. пособие. Минск, 2003.
2. *Варфоломеева Т.* Григорий Ширма // Белорусская этномузыкалогия: очерки истории (XIX-XX в.); под ред. З. Можейко. Минск, 1997. С. 123-145.
3. *Кулешова Г.* Белорусская кантата и оратория. Минск, 1987.
4. *Соломаха Е. А. В.* Богатырев в зеркале чужих писем // Анатолий Васильевич Богатырев. Личность. Творец. Учитель: сборник документов и статей (по материалам науч. конф. к 90-летию со дня рождения А. В. Богатырева / Минск, 20 ноября 2003 г.). Минск, 2005.

5. *Шырма Р.* Песня – душа народа: З літаратурнай спадчыны / прадм. Н. Гілевіча; уклад., камент. і бібліягр. В. Ліцвінкі. Мінск, 1993.